

NÄR HÖSTEN ÄR PÅ VÄG

Av Karl-Erik Tysk

Den 16 oktober åker den nya ordföranden i Svenskbyföreningen, Sofia Hoas, Ing-Marie Havklint och jag till Gammalsvenskby. Vi flyger från Stockholm via Wien och Odesa och hyr sedan en bil för vidare färd till byn. På kvällen, när det redan har hunnit bli mörkt, anländer vi till Roman och Lilija Kozak. Vädret i byn är omväxlande – en dag kallt, en dag nästan varmt.

Måndagen den 17 oktober

Idag är en rejält blåsigt. Vågorna går höga på Dnjepr. På förmiddagen åker vi in till Berislav. Roman Kozak skall registrera en minitraktor som han köpt i somras. Vi skjutsar honom till myndigheten och passar sedan på att göra en shoppingrunda i staden. Där träffar vi Viktor Buskas fru som är ute i samma ärende.

Dagen första hembesök gör vi sedan hos Paulina och Viktor Buskas med deras två barn, Marina och Alexandr.

Paulina, Alexandr och Marina

Viktor är på gott humör. Hans svenska har blivit än bättre och han uttrycker sig med större frimodighet än tidigare. Han berättar om den avundsjuka som finns i byn, där man säger att Viktor varje månad förses med pengar från Sverige, vilket naturligtvis inte är sant. Folk kommer därför till honom och vill låna pengar. Han föreslår litet ironiskt att jag skall sätta ut på nätet att det finns lån att hämta hos honom för hugade spekulanter.

Viktor har fått en del skador på huset efter ett åsknedslag i somras. Men det svåraste är att det ofta saknas vatten. Viktor är skeptisk till de borgmästare som utan resultat ständigt lovar att de skall lösa vattenfrågan. När det är som värst tvingas Viktor cykla till Schlangendorf för att hämta vatten. Men det räcker inte till för att tvätta kläder så ofta som en barnfamilj behöver. Man kan inte annan än att hålla med Viktor. För de flesta i byn finns det vatten i kranarna bara morgon och kväll, trots alla runda löften från rösthungriga politiker.

Paulina och Viktor bjuder också på kaffe och berättar att Marina går i skolan men att hon inte riktigt är tillfreds med skolmaten. Vi känner igen det från Sverige. Viktor lovar också att komma med valnötter. Han håller just nu på att skörda dem.

Den stora nyheten är annars att familjen väntar tillökning.

En stolt Viktor utanför sin grind

När vi går från Viktor Buskas träffar vi Lidija Utas på gatan. Hon har varit och handlat och ser ovanligt pigg ut. Vi följer med henne hem till internatet. Där träffar vi också Milita Prasolova, som också hon verkar vara hälsan själv, även om hon som vanligt klagar litet. Det blir ett kärt återseende. Ing-Marie har hälsningar från sin bror Erik, hans hustru Alla och deras lille son Johannes.

Ing-Marie och Milita

Kvällen tillbringas vi hos Ljubov Petrovna Jermolajeva, den tidigare borgmästaren. När vi sent omsider går hem, har mörkret tätnat, så att vi måste låna en ficklampa för att ta oss hem längs den svårforcerade Naberezjnas övre del. Naberzjna är verkligen byns signatur, alltid lika oförbätterligt ombytlig.

Tisdagen den 18 oktober

På förmiddagen åker vi till Schlangendorf och Maria Malmas. Vi sitter i köket i huvudbyggnaden och Maria berättar om sin far:

Ryssarna tog inte svenskar till kriget. Men då tyskarna kom in, tog dom alla. Vår Emil bil (morbror) var bara sjutton år och då tog dom bort honom på krig. Efter kriget fick han sitta tolv eller tretton i fängelse. Och så tog dom pappa på kriget. Vi var fem barn hos mamma. Jag var sex år och Johannes blev fyra. Vi visste ingenting från honom, hur det var med honom. Femtiofemte eller femtiofjärde året – jag gick i skolan – då fick mamma brev från Alvina moster. Då skrev hon att pappa var i Sverige. Han var på järnvägen där de lastade kol. De var där tre eller fyra dagar utan vatten och mat och så stannade de i Finland. Och sen från Finland gick de åter in åt Sverige. Så levde han där hos Alvina moster. Han hjälpte dem där. De hade sina grisar. Det var det femtiosjätte, kanske det femtiosjunde. Då tog de henne till Cherson. De gav åt dom ett glas vatten och litet bröd. Och så sade de att hon skulle skriva på papper att hon inte vill köra till Sverige. Mamma vill inte att pappa skulle komma hit. Då hade de satt honom i fängelse på femton år som får Emil bil. Det var en svår tid.

Sjuttiofemte året så körde vi. Då släppte de in oss. Jag var gift och Johannes var gift. Han hade barn och jag hade barn. Men de fick stanna här. Vi hade lov att gå till Sverige, till pappa och Alvina moster. Alvina moster träffade oss i Stockholm. Så var vi två dagar i Stockholm. Sen körde vi på båten till Gotland. Så träffade vi vår pappa.

Pappa dog det åttiofemte året, den tjugooandra december. Han sa: ”Barn, jag kommer kanske och vi skall gå på de stigarna jag gick.” Men han kom inte mer fram. Hans kamrat var här en gång med turisterna. Mamma skrev till Alvina Moster och Alvina skrev till mamma: ”Nu har jag träffat Emil och han har blivit så mager. Jag sade till Emil: Vad är det med dig?” ”Jag såg mina barn när dom var här. Och nu for de tillbaka. Då tog dom mitt hjärta med sig.” Det var svårt för honom och det var svårt för oss. Men han stannade där.

Johannes och jag var arga på hans nya fru, Frida. Hon var tysk. Hon brände upp honom och tog med sig askan till Tyskland. Hon fick återvända till Sverige. Johannes talade med henne på telefon det åttioåttonde året: ”Varför gjorde du så med vår pappa. Du kunde ha begravt honom i Roma. Då hade vi kunna komma och lägga dit blommor.” Vår pappa ligger någonstans i Tyskland, men vi vet inte var. Så levde vi utan pappa.

När vi kom till Sverige det sjuttiofemte året var de rädda att vi inte kunde tala på gammelsvensk. Hur skulle de prata med oss? De trodde att vi bara kunde prata på ryska. Så skickade de in vår Alvina moster åt Stockholm för att prata på ryska. Hon pratade på ryska. Men när vi pratade på gammelsvensk, så var alla nöjda, nöjda. Alla släkter var nöjda.

Jag brukar säga till turisterna. Jag är så klok. Jag brukade gå i Polen i skolan. Jag förstod ingenting. Jag kunde bara på gammelsvensk. Sen brukade vi gå i Tyskland. Jag kunde ingenting. Jag kunde bara på gammelsvensk. Sen började vi gå i skolan i Sibirien. Och jag talade bara på gammelsvensk. Jag visste ingenting. Och så när vi det fyrtiosjunde året kom tillbaka, fick jag åter gå i ukrainsk skola. Då började jag förstå mera. Men där hemma talade vi bara på gammelsvensk. Mamma talade med stor accent på ryska. Hon pratade på ryska också men hon hade stor accent. Man kunde se att hon inte var någon ryska eller ukrainska. Här var många tyskar och de pratade också med stor accent på ryska. Så levde vi, tack vare Gud.

Maria vill gärna bjuda oss på potatissoppa och pretslar (en slags kakor) som hon just skall baka. Men hon har inte bakat dem än. Det skall hon göra i sin ugn i sommarköket.

Medan Maria gör i ordning måltiden, gör vi ett kort besök hos Anna Sigalet. Hon har varit en tid i Berislav men är nu hemma. Hon har visserligen svårt att gå men hon är betydligt kryare än i somras. Det märks inte minst på de levande ögonen och det vackra leendet. När vi kommer tittar hon på tv. De har skaffat en apparat, som står vid sängens fotända, så att Anna kan få lite förströelse.

Annas svärson är också sjuk och ligger nästan ständigt till sängs i köket. Hennes dotter har därför fullt upp med att ta han om sjuklingarna.

Annas ansikte lever

Anna och hennes nu avlidne make

Efter besöket hos Anna återvänder vi till Maria Malmas och låter oss väl smaka av pretslar och potatissoppa.

På eftermiddagen deltar vi i en svensklektion i skolan med i huvudsak äldre elever. Det blir ett livligt samtal på svenska, eftersom många av dem är ganska duktiga i språket. Vi delar in oss i grupper och berättar om oss själv. Vi hinner också med att tala om de olika statskicken i de nordiska länderna. Svenskby föreningen har fått pengar från Carnegiefonden för att bekosta svensklärarens lön och Sofia underhandlar med Larisa Belej om detta. Larisas egna kunskaper i svenska blir allt bättre och det visar sig också i det resultat hon uppnår med sina elever.

Det svenska språket håller på att få en rejäl skjuts framåt och om trenden håller i sig kommer det att bli ett av de mera betydande andrahandspråken i byn. Det bådär gott för den fortsatta förbindelsen mellan Zmijivka och Sverige. Förhoppningsvis kan också de yngre människor som lär sig svenska axla den mantel som de äldre har litet svårt att släppa, nämligen framträdandena i samband med svenska grupper besök i byn. Förståeligt nog vill de inte avhända sig en bra inkomstkälla. Men en förnyelse behövs, eftersom flera av de äldre kvinnorna inte längre orkar delta.

Sofia överlämnar en gåva till svenskläraren Larisa

Efter skolan besöker vi familjen Tjepelj, Ingebora och Roman, i Mühlhausendorf som är svärföräldrar till Ing-Maries bor Erik Havklint. De är liksom så många i byarna i full färd med att ta upp den andra potatisskörden och en del andra grönsaker. Frun i huset är mycket dynamisk och hon är snabb både i rörelser och i tanke. Trots att hon beklagar sig över att hon inte har det tillräckligt fint, märks det att hon håller hemmet i osedvanligt god ordning. Hon är från början svenska, även om hon inte har haft tillfälle att upprätthålla det språk hon växte upp med.

Ingebora och Ing-Marie Roman visar upp en del av den färdigpackade potatisen

Onsdagen den 19 oktober

På förmiddagen går vi på marknaden i Gammalsvenskby som slås upp varje onsdag. Den före detta fysik- och matematikläraren, som är skicklig att brodera, tar med oss hem och lyckas sälja en av sina fina alster till Sofia.

Senare går vi till gravgården. Äntligen har Emil Norbergs gravsten kommit på plats, sex år efter hans död. Det är Emils bror Oskar som har ombesörjt det. Bilden på stenen är från Emils krafts dagar. För den som bara har sett Emil under den senare delen av hans liv som den magre, plirige farbrodern, full av humor, är det inte så lätt att känna igen honom.

Emils gravsten

Vi beslutar därför att hälsa på Oskar i Tjervonyj Majak. Vi lyckas också, efter att en stund ha frågat oss fram, hitta hans hus och vi blir väl mottagna. Det är många år sedan jag senast talade med Oskar och jag har nästan glömt bort att han talar så bra gammalsvenska. Visserligen är han märkt av sjukdom men när han väl kommer igång är det inget fel på hans svenska. Han berättar om sin resa till Sverige på 70-talet och visar upp sitt fotoalbum. Oskars fru Zina är syster till fru Tjepeljak. Hon är tre år yngre än denna. Oskar har varit traktorförare. Han konstaterar litet uppgivet att han utsatt för alldeles för mycket gifter i samband med den kemiska bekämpningen i jordbruket. Det är det som är en viktig orsak till att han nu är sjuk.

Ing-Mari och Sofia lyssnar när Oskar berättar

Oskar visar också upp några bilder på sig och sina syskon. Bland annat ett kort från mitten av 50-talet, där han klädd i militärkläder poserar vid sidan av sin bror Emil. Oskar är född 1936 och Emil var född 1923. Där finns också ett kort på modern Margareta med sönerna Oskar och Emil samt Emils fru Maria och hennes dotter Lisa. Sannolikt är det från 50-talet. Dessutom ännu ett kort där syskonen är samlade, när brodern Gustav är på besök från Sverige. Det är troligen taget någon gång på 70-talet. Vi blir bjudna på en utsökt måltid och när vi sedan skall gå därifrån följer Oskar och Zina med oss ut på gatan och vinkar så länge de kan se oss.

Emil, Lisa; Margareta, Oskar och Maria

Oskar och Emil

Elsa, Oskar, Gustav, Emil, Maria (Emils fru)
Alvina, Emma, Anna

På hemvägen från Majak stannar vi till vid vädkanten och beundrar de riddarsporrar som ännu blommar på åkern i sina klarblå färger.

Riddarsporre

På kvällen gör vi ett kort besök hos Viktor Norberg, hans fru Anna och son Valdemar.

Torsdagen den 20 oktober

Rödbetorna mognar till skörd

liksom morötterna

På förmiddagen åker jag till Schlangendorf och hämtar Maria Malmas. Vi beger oss sedan till Anna Sigalet, där vi firar nattvard. Anna är faktiskt ute i trädgården och går, när vi kommer.

Efter det besöker jag Lisa Hansas. Hon är sängliggande och verkar ganska sjuk. Hon är visserligen helt klar men orkar inte säga så mycket. Hon är väldigt glad över att vi kan fira nattvara tillsammans. Då deltar också en av grannkvinnorna som är på besök, när dottern inte är hemma. På hemvägen stannar jag till hos Milita och Lidija och firar nattvard med dem.

Efter lunch är det så dags för nattvard hemma hos Nina Klimenko och hennes syster Motja som för det mesta är sängliggande.

Motja och Nina

Sedan går jag till prästgården. Den ukrainsk-ortodoxe prästen Oleksandr Kvitka har drabbats av stroke och har varit på sjukhusen i Berislav och Cherson. Nu har han kommit hem och är trött. Förlamningen i ena sidan har tills stor del släppt och talet är inte påverkat. Läkarna har sagt att han måste räkna med minst en månads konvalescens. Vi ber tillsammans om läkedom och hälsa.

På eftermiddagen hälsar vi på hos Elsa Kozenko. Det är en något dämpad Elsa som tar emot oss. Han har det besvärligt med ryggen. Man kan ana att hon har slitit litet väl mycket med grönsaksskörden. På sista tiden har hon inte kunna gå till kyrkan och medverka i gudstjänsten som hon annars brukar göra. Det är en stor sorg för henne. Men hon har sina andaktsböcker på nattduksbordet. Jag läser en betraktelse för henne på tyska.

En något allvarlig Elsa

Elsa till och med tvekar om tungan fungerar riktigt som den skall. Det är ovanligt för henne. Men efter en stund kan vi glädjande notera att det är som vanligt, allt värker men tungan värker inte.

Om Elsa inte helt är sig själv är det desto bättre med hennes syster Emma. Förra gången jag träffade henne, hade hon mycket ont i sina ben. Det verkade nästan som hon hade förlorat livsgnistan. Men nu är hon på benen igen och rör sig nästan lika lätt som förut. Den stora förändringen märker man i hennes ansikte. Ögon glittrar och munnen formar lätt ett leende.

Elsas leende smittar av sig

Efter Emma hälsar vi på Maria Norberg, som väl idag är den piggaste av de äldre svenska kvinnorna. Hon är just i färd med att tända en brasa i sitt vinterhus men tyvärr ryker det in så vi får slå oss ner i sommarhuset.

Maria Norberg

Sist i vår rundvandring kommer vi till Anna Annas, som också tycks vara någotsånär frisk.

Hon ger mig en liten gliring om jag inte kan tillbringa så mycket tid hos Lily Hansas som jag brukade göra.

Anna Annas

På kvällen bjuds vi på middag hos Sven Bjerlestam i Kachovka. Det är en överdådig tillställning, som Svens fru Galina har regisserat à la Suède.

Fredagen den 21 oktober

Vi tar avsked av Lilija och Roman ganska tidigt på morgonen. Vi har än en gång fått njuta av Lilijas fantastiska kokkonst och vid köksbordet kunnat dryfta alla de problem som både byn och Ukraina står inför, vattnet och gasen och den ständigt närvarande korruptionen. Vi fick själva uppleva den i miniatyr, när vi några gånger utan orsak blev stoppade av penningsugna poliser, som dock tvingades ge upp inför vårt kompakta motstånd.

För Lilija och Roman, som lider av ryggbesvär, återstår nu grönsaksskörden, framför allt morötterna och rödbetorna.

Avsked från familjen Kozak

Sedan beger vi oss till Ljuba Hansas vars son och svärdotter tar emot oss. Ljuba bor numera i det hus som Lily Hansas hade, så det tar en stund innan hon kommer. Det blir ett kärt återseende särskilt för Sofia som förra sommaren bodde hos Lily och Ljuba.

Sofia och Ljuba

De sista vi tar avsked av är Milita och Lidija.

Avsked på Militas rum

Lidija Utas talar perfekt rikssvenska men hon kan utan vidare växla över till en lika fulländad gammalsvenska. Hon talar ganska långsamt och eftertänksamt, alltid lika vänligt. Men hon är oerhört snabb i repliken när det behövs. Hon berättar stolt att en forskare från Moskvauniversitet har skrivit 70 sidor om hennes gammalsvenska. Det är inte svårt att förstå att han har vänt sig just

till Lidija. Förutom att hon talar så vackert har hon ett utseende som det är lätt att falla till föga för. Hennes minspel har en otrolig uttrycksfullhet.

Lidija följer oss ut på trappan när vi går. Hennes välgångsönskningar följer oss länge.

Lidija ur olika vinklar

Lördagen den 22 oktober

Lördag förmiddag tillbringar vi i Odesa i väntan på flyget som avgår klockan 15 00. En lång stund tillbringar vi på det arkeologiska museet, som ger oss ytterligare ett perspektiv på Ukrainas historia.

Potjemkintrappan en dimmig förmiddag